

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-15>

УДК 811.161.2:37/821.161.2

МІНІЧ Л. С., МИХАЛЬЧУК Т. В.
Національний університет «Острозька академія»

ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ «КНИГА» В РІЗДВЯНИХ ОПОВІДАННЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті зроблено спробу дати характеристику концепту «книга» в дитячих оповіданнях на різдвяну тематику, які увійшли до збірок «Коли сніг пахне мандаринками» від Видавництва Старого Лева та «Хто творить Різдво» від видавництва «Чорні вівці».

У ході дослідження обраних текстів було з'ясовано, що концепт «книга» актуалізується в межах художніх творів для дітей у світлі асоціативності зі святом Різдва. Це позитивно впливає на формування мовної картини світу юних читачів, розуміння важливості родинних цінностей і традицій. Книга постає важливим атрибутом взаємодії між членами родини, радості спільного читання, дарування. Подальше вивчення концепту «книга» в українській літературі для дітей та юнацтва відкриває нові обрії трактування феномену книги загалом.

Ключові слова: концепт, художній концепт, література для дітей, книга, оповідання.

MINICH L., MYKHALCHUK T.
National University of Ostroh Academy

THE ARTISTIC CONCEPT OF “BOOK” IN THE CHRISTMAS STORIES FOR CHILDREN

The article explores how the concept of a book is described in the Christmas stories for children, which were included in the collection called “When the snow smells like tangerines”, published by The Old Lion Publishing House, and “Who creates the Christmas” published by The Black Sheep Publishing House.

Ukrainian scientists' interest in exploring concepts' problems has been growing significantly in recent years. Despite this, the concept of “book” has not yet been widely studied, which makes this scientific investigation relevant. After all, interest in the phenomenon of books and reading in the modern world is increasing among researchers from various scientific fields – teachers, sociologists, philosophers, literary critics. In the coordinates of modern Ukrainian literature for children and youth, authors are also increasingly updating the question of the presence of books in a modern child's life. Therefore, the work aims to analyze the use of the “book” concept in Christmas stories for children.

In the course of the research, taking into account the outlined thematic guidelines, it was found that the concept of “book” is actualized within the framework of stories for children in the light of associability with the holiday of Christmas, the Christmas tradition. This positively affects the formation of the linguistic picture of the world of young readers, understanding the importance of family values and traditions. The book becomes essential to the interaction between family members, the joy of joint reading, and gift-giving. Further study of the concept of “book” in Ukrainian literature for children and youth will open new horizons for interpreting the book phenomenon in general.

Key words: concept, artistic concept, literature for children, book, story.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Що таке книга у XXI сторіччі? Саме з такого питання доречно почати цю наукову розвідку. Адже зважаючи на постійний розвиток технологій, швидкий обмін інформацією, її сприймання через візуальні образи (фото та відео), місце книги в житті та захопленнях сучасної дитини і людини загалом залишається невизначеним.

Інтерес до вивчення феномену книги виявляли дослідники різних наукових галузей – філософи, педагоги, соціологи, літературознавці. Проблеми співіснування паперової книги з електронною та її з технологіями загалом торкаються у своїх діалогах У. Еко та Ж.-К. Кар'єр. Та попри стрімкі процеси діджиталізації, не сподівайтесь позбутися книжок – застерігають інтелектуали в однойменній книзі.

Якщо розглядати книгу як концепт, передусім зараховуємо її до загальнолюдського, що представлений у різних мовах як соціокультурне надбання народів. Попри це, сьогодні в царині української лінгвістичної науки концепт «книга» ще не набув широкого вивчення.

Аналіз досліджень та публікацій

У монографії українського дослідника В. Кононенка під назвою «Концепти українського дискурсу» представлений широкий спектр концептів, як-от абстрактно-емоційні (слава, мрія, доля), традиційно-характерологічні (родинність, милосердя) тощо. Концепт «книга» серед цього розмаїття автор не виокремлює. До проблеми осмислення концепту «книга» в поодиноких наукових розвідках звертаються І. Скрипник, Л. Кравець, М. Белявська.

У координатах сучасної української літератури для дітей та юнацтва автори все частіше актуалізують питання про присутність книги в житті сучасної дитини. У художньому світі книга постає в різних конотаціях – як матеріальний предмет, елемент магії, подарунок, джерело пізнання інформації тощо. Відтак виникає інтерес до вивчення окресленого концепту саме в межах творів для дітей.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – проаналізувати використання концепту «книга» в різдвяних оповіданнях для дітей (на матеріалі прозових збірок «Коли сніг пахне мандаринками» і «Хто творить Різдво»).

Виклад основного матеріалу

На сьогодні навколо термінологічного означення концепту все ще точаться дискусії. Усе через його близькість до таких термінів, як «поняття», «значення», «образ» тощо. На українському ґрунті до вивчення концептів зверталися В. Кононенко, Ж. Краснобаєва-Чорна, І. Гарєба, Л. Мініч, М. Положин, Н. Слухай, Н. Таценко, О. Селіванова, О. Юрченко та ін. Зокрема, Ж. Краснобаєва-Чорна в науковій розвідці «Термінополе концепт» робить спробу термінологічного структурування концепту. Дослідниця визначає декілька векторів вивчення концепту, серед яких – логіко-філософський, лінгвістичний та психолінгвістичний, когнітивний, літературно-культурологічний та ін. [6]. Власне, у контексті цього дослідження звертаємо увагу на останній вектор, адже концепт як спосіб пояснення явищ і речей навколишнього світу, їх пізнання та осмислення, отримує своє вербальне вираження в літературі, тим самим набуваючи статусу художнього.

Детально специфіку співвідношення концепту і художнього образу досліджувала Н. Слухай, вказуючи на те, що вони відрізняються за напрямом руху думки: «В художньому образі деталі формують ціле (автор формує образ через деталі, а читачі осмислюють його через сприйняття цих деталей), а в концепті ціле замикає частковості, які формують ментально-психологічний комплекс» [1, с. 127]. Тобто в межах твору автор формує художні образи, які згодом через відчитування різних деталей інтерпретує читач. У цьому контексті конструювання художнього образу постає як авторський концепт (одиниця концептосфери письменника), що відрізняє його від концепту в ширшому розумінні як надіндивідуальної структури, яка належить до народної свідомості.

Відтак у межах цієї наукової розвідки вважаємо доречним використання терміну «художній концепт» як означення художньої картини світу, сконструйованої письменником на основі його індивідуального осмислення речей та продукування значень, які виражають певний досвід (мовний, культурний тощо) людини. Як зауважує Т. Врублевська, «письменник пише літературний твір на основі реальних подій чи під враженням особисто пережитих емоцій. Він передає дух епохи, у якій творить, традиції, культуру, побут жителів конкретної території, відтворює мову населення» [2, с. 68]. З огляду на те, що у фокусі нашого дослідження саме твори для дітей, варто зауважити, що в цьому контексті індивідуально-авторського осмислення потребує буття дитини, ті речі та явища, які її цікавлять і хвилюють у певний період становлення. Орієнтація на вікову категорію – одна з ключових ознак літератури для дітей та юнацтва, яка впливає на початковий авторський задум і на осмислення концептосфери самого автора.

На сьогодні в дослідницьких колах вивчення концепту просувається у двох напрямках – художньому та пізнавальному. Перші є індивідуальними, другі – більш загальними. «Художній концепт частіше за все є комплексом того й іншого, тобто сполученням понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді навіть вольових проявів», – зауважує Л. Губа [3]. Характерні риси художнього концепту – образні засоби вираження, зумовлені задумом автора, асоціативність, естетична сутність.

У різдвяних оповіданнях для дітей зі збірки «Коли сніг пахне мандаринками» автори по-різному втілюють концепт «книга». Це і в традиційному розумінні джерело отримання інформації, матеріальний предмет, що належить до повсякденного простору дитини, а також атрибут Різдва.

Найпоширенішим уведенням концепту «книга» в художній твір є його використання під час конструювання художнього простору. Відтак книги фактично стають елементом побутовим, присутні у повсякденні дітей (не завжди для читання): «Красива плетена серветка лягла на спинку крісла. Інша – на полицю з книжками» [4, с. 250]; «Блищало зі стіни невеличке дзеркало, на етажерці стояли книжки» [4, с. 255]; «Книжки з полиці від поштовху *посипалися*» [4, с. 296]. Звернемо увагу, що у всіх прикладах лексему «книга» подано у множині. Здебільшого автори вводять такі епізодичні згадки в описі простору дому, у якому є місце для книг, домашніх бібліотек. Відтак асоціативно книга стає для дитини чимось звичним і навіть рідним, тим, що відноситься до її щоденного буття.

Як джерело отримання інформації, концепт «книга» реалізується через дію – читання. Книга уже не просто постає предметом побутового простору, а починає взаємодіяти зі своїм власником-читачем. В оповіданні «Санта Соєчка» О. Луцевської головна героїня фіксує в особистому щоденнику все, що відбувається з нею в передріздвяні дні, зокрема й те, що дізнається з книжок: «Все у мене дзеньки-бреньки. Тобто добре. Так буває, *я читала в книжці* “Шпулька, пташка і я”» [4, с. 146]. Сюди також зараховуємо спільне читання в колі сім'ї. Наприклад, у творі А. Сидор «Різдвяне кошєня» наявний такий епізод: «Ярко і Марта дуже любили Різдво у бабусі, бо це було щось дуже особливе, щось лише їхнє... *Бабуся читала їм книжку перед сном*, а коли гасила світло, гірлянда на ялинці й далі мерехтіла кольоровими вогниками» [4, с. 238]. У цьому контексті авторка реалізує концепт «книга» через акт спільного читання в колі сім'ї, що також описано як різдвяну традицію.

На окрему увагу також заслуговує оповідання С. Світової «Диво, повертайся» зі збірки «Хто творить Різдво». Художній концепт «книга» у цьому оповіданні грає важливу роль і реалізується в різних конотаціях

протягом усього розгортання сюжету. Книгу у творі насамперед зображено як різдвяний подарунок, який головна героїня обирає для всіх членів своєї сім'ї: «А в нас із мамою секретна місія! Уже за пару хвилин ми вирушимо до книжкової крамниці-кав'ярні... *обирати всім книжкові подарунки*» [7, с. 73]. Характеристика концепту «книга» також набуває синестезійних відтінків, зокрема в таких епізодах: «Ми ідемо туди, де *пахне книжками*» [7, с. 74] (апеляція до органів нюху), «Тато каже, що ми *книгоманки. Хоча до чого тут противна манка?*», «Тоді тато каже, що я – книгожерка, бо *харчуюся лише книжками*» [7, с. 75] (апеляція до смакових чуттів). Відтак у цьому оповіданні потенціал концепту «книга» авторка розкриває всебічно, надаючи йому різних конотацій. Книга постає важливим різдвяним атрибутом для головної героїні і асоціативно пов'язана зі святковим настроєм, процесом дарування, дивом. «Перед сном я довго *гортаю свою нову книжку*, а тоді підходжу до вікна, притуляюся носиком до шибки: “Дороге диво, повертайся наступного Різдва”» [7, с. 77]. Як бачимо, навіть у фінальному епізоді авторка, хоч і на другий план, вводить у текст згадку про книгу, із якою головна героїня взаємодіє не через лексему «читати», а через лексему «гортати», що надає додаткового відтінку самому процесу читання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у статті здійснено спробу дати характеристику концепту «книга» у різдвяних оповіданнях для дітей. У цьому тематичному розрізі ми натрапляємо на окреслення поданого концепту у світлі асоціативності зі святом Різдва, різдвяної традиції. Це позитивно впливає на формування мовної картини світу юних читачів, розуміння важливості родинних цінностей і традицій. Книга у цьому контексті постає важливим атрибутом взаємодії між членами сім'ї, радості спільного читання, дарування книг. Вважаємо, що подальше вивчення концепту «книга» в українській літературі для дітей та юнацтва відкриє нові обрії трактування феномену книги загалом.

Література

1. Вільчинська Т., Слухай Н., Снитко О. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.
2. Врублевська Т. Концепт «Поділля» у мові творів М. Стельмаха : дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. Вінниця, 2018. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Vrublevska_Tetiana/Kontsept_Podillia_u_movi_tvoriv_Mykhaila_Stelmakha.pdf (дата звернення: 20.12.2022).
3. Губа Л. Художній концепт як репрезентант поетичної мовної свідомості. *Молодий вчений*. 2018. № 3(55). С. с(дата звернення: 15.12.2022).
4. Коли сніг пахне мандаринками : збірник оповідань. Львів : ВСЛ, 2020. 328 с.
5. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ : Плай, 2004. С. 21–28.
6. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе концепт. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 67–79.
7. Хто творить Різдво / упор. О. Луцєвська. Чернівці : Книги XXI, 2021. 96 с.

References

1. Vilchynska T., Slukhai N., Snytko O. Kognitohiia ta kontseptohiia v lnhvistychnomy vysvitlenni: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi centr “Kyivskiy universytet”, 2011. 367 s.
2. Vryblevska T. Contsept “Podillia” u movi tvoriv M. Stelmakha. Dysertatsia. Vinnytsia, 2018. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Vrublevska_Tetiana/Kontsept_Podillia_u_movi_tvoriv_Mykhaila_Stelmakha.pdf (data zvernennia: 20.12.2022).
3. Huba L. Hudozhnij contsept jak representant poetychnoi movnoi svidomosti. Molodyi vchenyi. 2018. Vol. 3(55). S. 616–619. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5019/4925> (data zvernennia: 20.12.2022).
4. Koly snih pahne mandarynkamy. Zbirnyk opovidan. Lviv : VSL, 2020. 328 s.
5. Kononenko V. Contsepty ukrainskoho dyskursy : monohrafiia. Kyiv : Plai, 2004. S. 21–28.
6. Krasnobaeva-Chorna Zh. Terminopole contsept. Ukrainska mova. 2006. Vol. 3. S. 67–79.
7. Khto tvoryt Rizdvo. Chernivtsi : Knyhy XXI, 2021. 96 s.